

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE ŞARTLI NAKİT TRANSFERLERİ; İNSAN HAKLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

CONDITIONAL CASH TRANSFERS IN THE ALLEVIATION OF POVERTY; AN EVALUATION FROM THE POINT OF HUMAN RIGHTS

Doğa Başar SARIİPEK¹

Öz

Şartlı nakit transferleri (ŞNT), yoksullukla mücadele alanına yeni bir dinamizm ve hareketlilik getirmiştir. Yoksullukla mücadelede birçok geleneksel ve çağdaş yöntem ve program bulunmakla birlikte, ŞNT programlarının benzer mücadele stratejilerinden farklı tarafı, yapısal yoksulluk gibi yoksulluğun sadece belli türlerine odaklanıyor olması ve temel mücadele stratejisi olarak da beşeri sermaye yatırımını seçmiş olmasıdır. Dolayısıyla geçici ya da konjonktürel yoksulluk hallerinden çok, yoksulluğun yapısal nedenleriyle mücadele etmektedir. ŞNT programları bu özellikleriyle, anlık destekler aracılığıyla geçici rahatlamalar sunan pasif yoksullukla mücadele programlarından ayrılmaktadır. Bu doğrultuda, beşeri sermaye stokuna yatırımlar yapmak suretiyle bir mücadele stratejisi benimsemiştir. Ancak ŞNT programlarının sosyal koruma öncesinde belli şartlar öne sürüyor olması, özellikle de insan hakları savunucularının tepkisini çekmektedir. Buna göre, sosyal koruma evrensel bir insan hakkıdır ve hiçbir ön şarta bağlanamaz. Birey gerek kendi tercih ya da eksikliğinden, gerek çevresel etkenlerden kaynaklanan engeller dolayısıyla söz konusu şartları yerine getiremediğinde, otomatik olarak sosyal koruma dışında kalmaktadır. Bu, açıkça insan haklarına aykırı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT), Sosyal Koruma, İnsan Hakları, Yoksullukla Mücadele

Abstract

Conditional Cash Transfers (CCTs) have brought a new dynamism in the field of poverty alleviation. Along with the abundance of both conventional and modern poverty alleviation strategies, distinctive sides of these programs are the concentration on the certain types of poverty, namely structural poverty, and setting up the target of investment on human capital as the essential poverty alleviation strategy. In this sense, CCTs struggle against the structural reasons of poverty instead of temporary and cyclical poverty incidences. Accordingly, CCTs differ from the passive poverty alleviation strategies which offer immediate supports against poverty. CCTs adopt a struggling strategy which is

¹ Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, sariipek@kocaeli.edu.tr

based on making investments on human capital stock. However, stipulating certain preconditions in order to be entitled as the beneficiaries draw reactions of human rights supporters particularly. In this sense, social protection is a universal human right and cannot be made conditional to any behaviour. When the given conditions cannot be met due to internal and/or external reasons, the individual is excluded automatically from the scope of social protection. This situation is considered clearly the violation of the human rights.

Keywords: *Conditional Cash Transfers (CCTs), Social Protection, Human Rights, Poverty Alleviation*

1. GİRİŞ

Yoksulluk, kalkınmışlık düzeyi ne olursa olsun, tüm toplumlarda yüzyıllar boyunca belli düzeylerde varlığını sürdüren en yaygın sosyal politika sorunudur. Yoksullukla mücadele etmek amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Şartlı nakit transferleri bu kapsamda başvurulan tedbirler arasında, özellikle de son 25-30 yıllık dönem içinde hızla yaygınlaşarak ön plana çıkmıştır.

Şartlı nakit transferi programları ilk olarak, adı sürekli yoksullukla ve aşırı eşitsiz gelir dağılımıyla birlikte anılan Latin Amerika bölgesinde hayata geçirilmiştir. Bu anlamda öncü iki ülke Brezilya ve Meksika'dır. Genel olarak bakıldığında, Latin Amerika ile özdeşleşen şartlı nakit transferi programları dünyanın geri kalan bölgelerine esas olarak bu iki ülkedeki başarılarının ardından yayılmıştır. Nitekim bu programlar günümüzde Asya'dan Afrika'ya kadar çok geniş bir coğrafyada uygulanmaktadır.

Yoksullukla mücadele programı olarak şartlı nakit transferleri, yoksul hanelere çocuklarının beşeri sermayelerine önceden belirlenmiş yatırımları yapmaları şartıyla nakit yardımda bulunulmasıdır. Bu şartlar esas olarak sağlık ve eğitimle ilgilidir. Sağlığa ilişkin şartlar arasında en yaygın olanlar bebek ve çocukların düzenli sağlık kontrolüne götürülmesi, büyüme ve gelişmelerinin düzenli olarak takibinin sağlanması, aşılarının eksiksiz yaptırılması, hamile kadınların düzenli sağlık kontrolüne gitmesi ve bilinçlendirme toplantılarına katılması şeklindedir. Eğitime ilişkin şartlar ise okul çağındaki çocukların eğitimlerine devam etmesi, devamsızlık yapmaması ve bazı uygulama örneklerinde belli bir başarı düzeyine sahip olması en başta sayılabilecek olanlardır.

Şartlı nakit transferlerinin yoksullukla mücadele programlarında ve genel olarak sosyal politika tartışmalarında giderek daha fazla yer alması, bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Şartlı nakit transferi taraftarları ile karşıtları arasında yürütülmekte olan bu tartışmalar, esas olarak insan hakları ekseninde şekillenmektedir. Çalışma da bu tartışmalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, şartlı nakit transferi programlarının yoksul hanelere sosyoekonomik güvence sunmadan önce bazı ön şartlar ileri sürmesinin evrensel insan haklarına uygun olup olmadığı sorusu, bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Bu konu tartışılırken, şartlı nakit transferi programlarının yoksullukla mücadelede etkili bir yöntem olup olmadığı sorusuna da ayrıca cevap aranmış ve belli koşullar altında şartlı nakit transferi programlarının etkili olabileceği sonucuna varılmıştır.

2. ŞARTLI NAKİT TRANSFERLERİ; KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Şartlı Nakit Transferi programları, öz itibariyle yoksul bireylerin beşeri sermaye düzeylerinin yükseltilmesine dayanmaktadır. Bu amaçla, yoksul hanelerdeki hamile, bebek ve çocukları hedef alan bir dizi eğitim ve sağlık temelli ön şart ileri sürülmektedir. Haneler ancak bu şartları eksiksiz yerine getirdikten sonra nakit desteğine hak kazanabilmektedir. Bu sayede, beşeri sermaye düzeyi yükselen çocuk ve gençlerin ileride yakalanmaları muhtemel yoksulluk kısır döngüsünden kurtulacakları ve yoksulluk ile eşitsizliğin de nesilden nesile aktarılan kronik sorunlar olmaktan çıkacağı savunulmaktadır (Grosh vd., 2008: 312; Tzannatos vd., 2009: 208)

ŞNT programları, geleneksel sosyal koruma anlayışında bir yaklaşım değişikliği anlamına gelmektedir. Artık izole edilmiş ve toplumdan dışlanmış bireyler yerine, sistemin odağına aileler alınmaktadır. Bu sayede, aileler mal ve hizmetlerin üretilmesine ve tüketilmesine, çocukların çalışıp çalışmamasına, okula devamlarına ve temel sağlık hizmetlerinden faydalanmaya yönelik asıl karar merkezi haline gelmiştir (Briere ve Rawlings, 2006: 9). Bu aynı zamanda tek taraflı sorumluluk anlayışından, bireylerin daha aktif hale getirilmesiyle karşılıklı sorumluluk anlayışına geçilmesi anlamına da gelmektedir.

Yoksullukla mücadelede karşılıklı sorumluluğa dayanan aktif mücadele politikasına geçilmesi, yoksulluğun sadece toplumsal koşulların adaletsizliğinden değil, aynı zamanda bireyin kendi tercih ve davranışlarından da kaynaklanabileceği, bu nedenle bireyin de sorumluluk üstlenmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. ŞNT programları bu görüşün bir yansımasıdır. Buna göre, yoksullukla mücadelede devlet asli role sahipken, aileler de hem bugünkü hem de gelecekteki yaşamlarını geliştirme sorumluluğunu taşımaktadır (Castañeda, 2009: 187).

Öte yandan, ŞNT programları belli açılardan kendi kendine yardım mekanizması olarak da işlemektedir. Çünkü programların çoğunda ödemeler doğrudan doğruya annelere yapılmakta ve anneler ayrıca sistemin işleyişi konusunda eğitim de almaktadır. Eğitim gören anneler şartları yerine getirmeyen aileleri, programın zaaf noktalarını ve yaşanan sorunları yöneticilere bildirmektedir (Vermehren, 2003: 52). Bu da kuşkusuz programların etkinliğini arttırmakta ve yönetme kolaylığı sağlamaktadır.

ŞNT programları, sosyal koruma alanına belli bir dinamizm getirirse de sosyal yardım öncesinde belli şartların öne sürülmesi fikri tamamen yeni değildir. Çünkü “aktif refah politikaları” başlığı altında toplanabilecek tüm bu yardımlarda temel mantık, bireyin belli bir yardım ya da destek sahibi olmadan önce, bunu “hak ettiğini” meşru kılan örtük ya da açıkça tanımlanmış bir ön şartı yerine getirmesidir. Bu doğrultuda başka örneklerle de rastlanılmakla birlikte, sağlık, eğitim ve sosyal yardımı uzun dönemli bir destek vizyonu ile ilişkilendirmek bakımından, ŞNT programları önemli bir fırsat sunmaktadır.

Ancak her ŞNT programının öncelikleri farklıdır. Örneğin Arjantin, Bangladeş, Brezilya ve Kosta Rika gibi bazı ülkelerdeki programlar, asıl olarak çocukları iş hayatından uzaklaştırıp, eğitime yönlendirme amacına sahiptirler. Bangladeş'teki kızlar arasında ortaokul eğitimini arttırmaya yönelik sosyal yardım programı gibi bazı burs programları da ŞNT ile hemen hemen aynı mantığa sahiptir ve aynı gruplamaya dahil edilir. Ancak, çoğu yoksul ailedeki çocuklar henüz ortaokul seviyesine ulaşmadan okuldan ayrıldığı için, burs programlarının ŞNT programları kadar etkili olmadıkları değerlendirilmektedir (Grosh vd. 2008: 312).

2.1. Sistemin Özü; Yardıma Hak Kazanma Şartları

ŞNT programlarının varlık sebebi, yoksulluğa karşı geçici ve rahatlatıcı tedbirler almak yerine, etkili ve kalıcı çözümler üretmektir. Bu amaca ulaşmanın en etkili yolu olarak da yoksul ailelerin beşeri sermaye birikimlerinin artırılması ve geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu nedenle, sistemde bu amaca hizmet edecek eğitim ve sağlık temelli şartlar öne sürülmektedir.

Bu şartlar yoksul ailelerdeki çocukların okula kaydolmalarını, derslerine düzenli devam etmelerini, düzenli kontrollerle önleyici ve tedavi edici sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını, beslenme ve aşı kontrollerini içermektedir. Ayrıca programların çoğunluğunda hamile kadınların periyodik sağlık bakımlarını eksiksiz yaptırılması şartı da aranmaktadır (Grosh vd. 2008: 312; Soares, 2009: 3). Kısacası, haneler ancak bu şartların tamamını yerine getirdikleri sürece sosyal yardıma hak kazanmaktadır. Yani, burada koşulsuz değil, koşullu bir hak sahipliği söz konusudur.

Tablo 1. Ükelere göre ŞNT'ye Hak Kazanma Şartları

Brezilya	Eğitim Desteği: Çocuklar en az %80 oranında okula devam etmek zorundadır. Beslenme Desteği: Çocuklar ve hamile kadınlar düzenli sağlık kontrolü yaptırmak zorundadır. Ayrıca, gerekli görüldüğünde eğitim seminerlerine katılmak da zorunlu tutulmaktadır.
Kolombiya	Aileler, Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen normlara uygun bir büyüme ve gelişme için sağlık kontrollerine devam etmek zorundadır. Eğitim desteği, her 2 aylık dönem için en az %80 okula devam şartına bağlanmıştır.
Kosta Rika	Annenin veya babanın, transfer süresince çocuğunun okulu bırakmayacağını taahhüt eden, bırakması halinde transferin kesileceğini bildiğini gösteren bir “Niyet Mektubu” imzalaması şartı aranmaktadır.
Meksika	Eğitim Desteği: En az %85 okula devam zorunluluğu vardır. Beslenme Desteği: Önceden belirlenmiş plana uygun sağlık merkezi ziyaretleri yapılmak zorundadır.
Nikaragua	Beslenme Desteği: 0-5 yaş arası çocuk sahibi aileler önleyici sağlık planını tamamlamak ve eğitimlere katılmak zorundadır. Çocuklar için büyüme kontrolleri de yapılmaktadır. Eğitim Desteği: Okula devam zorunludur.
Arjantin	Çocuklar ve hamile kadınlar düzenli sağlık kontrolleri yaptırmak zorundadır.
Şili	0-6 yaş arası çocuklar düzenli sağlık kontrolü yaptırmak zorundadır.
Dominik Cumhuriyeti	0-5 yaş arası çocuklar düzenli sağlık kontrollerine katılmak zorundadır. Bu çocuklar için büyüme kontrolleri de yapılmaktadır.
Ekvator	0-5 yaş arası çocuklar düzenli sağlık kontrollerine katılmak zorundadır. Bu çocuklar için büyüme kontrolleri de yapılmaktadır.
Honduras	Okula devamsızlığa en fazla 7 gün izin verilmektedir. Ayrıca düzenli sağlık kontrolü zorunluluğu da bulunmaktadır.

Kaynak: Ana Pantelic, Poverty Alleviation in Latin America and the Caribbean: A Comparative Analysis of Microfinance and Conditional Cash Transfer, Boston University, Master's Research Paper, 2008, s.47; James Garrett, Lucy Bassett ve Alessandra Marin, “Designing CCT Programs to Improve Nutrition Impact: Principles, Evidence and Example”, United Nations Food and Agriculture Organization (FAO)- Hunger-Free Latin America and the Caribbean Initiative, 2009, ss.8-9.

Ancak bu şartların yerine getiriliyor olması, tek başına sistemin başarısını garanti etmemektedir. Sistemin başarısı için, gerçek ihtiyaç sahibi en yoksul kesimlere ulaşmak şarttır. Bu da ancak başarılı ve isabetli bir hedefleme stratejisinin varlığıyla mümkündür. Bu çerçevede, çoğu ŞNT programının coğrafi veya gelir/aile temelli hedefleme yöntemi kullandığı görülmektedir. Aile temelli hedefleme, ailelerin nakit desteklerine uygun olup olmadıklarını anlamak için bir puanlama formülüne dayalı gelir tespiti yöntemiyle yapılmaktadır. Bu puanlama formülünde yer alacak göstergelerin belirlenmesi, sistemin başarısı için doğrudan etkilidir. Ancak, bu göstergeler hakkında anlaşmaya varılması, ciddi bir teknik ve siyasi sorun haline de gelebilir. Sonuç olarak bakıldığında, alt ve üst gelir grupları arasında derin uçurumların bulunduğu ülkelerde gelir tespiti yöntemi daha başarılı sonuçlar verebilirken; nüfusun nispeten homojen bir dağılım gösterdiği ülkelerde ya da bölgelerde ise coğrafi hedefleme daha başarılı olabilir (Vermehren, 2003: 51).

Öte yandan, ŞNT programlarının başarı düzeyini belirleyen bir başka özellik transferler miktarının doğru saptanmasıdır. Miktar doğru belirlenirken dikkate alınması gereken birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında ailelerin çocukları için eğitim ve düzenli sağlık kontrolü harcamaları, çocuklarını çalıştırmak yerine okula göndermenin yol açtığı fırsat maliyeti, çocuklarını sağlık kontrollerine götürürken anne-babanın işten izin almasının neden olduğu gelir kayıpları, ülkenin bir sosyal politika programını finanse etme yeteneği ve istekliliği ile genel hayat pahalılığı gibi kısıtlar öncelikle sayılabilir (Vermehren, 2003: 51-52).

Transfer miktarı yükseldikçe tüketim yoksulluğunda aynı oranda bir azalma meydana geleceği kesindir; ancak bu durumda beşeri sermaye amaçlarında da azalan marjinal getiri de görülebilir. Daha açık bir ifadeyle, bir noktadan sonra transfer miktarındaki bir birimlik her yükseliş, beşeri sermaye birikiminde bir gerilemeye yol açabilmektedir. Ayrıca, bu durumda ŞNT programının daha fazla aileye ulaşma imkanı, olması gerekenden yüksek maliyetler yüzünden, kısıtlanmış olacaktır (Skoufias, 2009: 121).

Tablo 2. Ünelere göre Nakit Transferi Miktarı ve Sıklığı

Ülke	Ödeme Sıklığı	Transfer Miktarı
Brezilya	Aylık	Hanenin gelir düzeyine ve demografik yapısına göre aylık 5–33 dolar arasında. (ortalama aylık 24 dolar)
Şili	Aylık	İlk 6 ay 20 dolar; ikinci 6 ay 15 dolar; üçüncü 6 ay 10 dolar ve sonraki 42 ay boyunca 7 dolar.
Kolombiya	Ayda 2 defa	Eğitim: Çocuk başına ilkokulda aylık 6 dolar; ortaokulda aylık 12 dolar. Sağlık: Aile başına aylık 20 dolar.
Dominik Cumhuriyeti	Aylık	Eğitim: 1-2 ergin olmayan çocuk için 9 dolar; 3 ergin olmayan çocuk için 14 dolar; 4 ve daha fazla ergin olmayan çocuk için 14 dolar. Gıda Desteği: 17 dolar.
Ekvator	Aylık	Hane başına 15 dolar. Hasta ya da özürlü bulunan hanelerde ayrıca 11,5 dolar.
El Salvador	3 yıl boyunca ayda 2 defa	Sağlık hizmetlerine, beslenmeye ve temel eğitime yönelik talebi canlandırmak için asgari ücretin %15'iyle %18'i arasında.
Honduras	Yılda 2 defa	Eğitim: Çocuk başına yıllık 58 dolarlık alışveriş çeki. Sağlık: Aile başına yıllık 46,3 dolarlık çek.
Meksika	Ayda 2 defa	Eğitim: İlkokulda; çocuk başına sınıfına göre değişen aylık 8–17 dolar ve ayrıca çocuk başına yıllık 11 dolarlık araç-gereç desteği. Ortaokulda; çocuk başına sınıfına ve cinsiyetine göre değişen aylık 25–32 dolar ve ayrıca çocuk başına yıllık 20 dolarlık araç-gereç desteği. Sağlık: Hane başına aylık 13 dolar. (1999 yılı verileriyle)
Nikaragua	Ayda 2 defa	Eğitim: 2 ayda bir defa aile başına 17 dolar; çocuk başına yıllık 20 dolar okul araç-gereç desteği. Sağlık: Aile başına 2 ayda bir defa 34 dolar.
Paraguay	Aylık	Gıda Desteği: Aylık 10 dolar. Sağlık ve Eğitim Desteği: Hane başına 4 çocuğa kadar 0–14 yaş arasındaki her çocuk için aylık 5 dolar. 4'ten fazla çocuğu olan aileler için aylık asgari 15 dolar.

Kaynak: Ana Pantelic, Poverty Alleviation in Latin America and the Caribbean: A Comparative Analysis of Microfinance and Conditional Cash Transfer, Boston University, Master's Research Paper, 2008, s.53.

Tam tersine nakit desteğinin çok düşük belirlenmesi halindeyse, programın çocukları eğitimde tutmak ve sağlık durumlarını iyileştirmek hedeflerine ulaşma ihtimali zayıflamaktadır. Çünkü destekler, yoksul anne-babaları çocuklarını çalıştırmak yerine, okula göndermek konusunda ikna etmeye yetecek kadar etkili olmayacaktır. Sonuç olarak, her ne kadar evrensel çapta tek bir formül belirlemek çok doğru olmasa da bugüne kadarki tecrübelerden yola çıkarak, transfer miktarının yoksulluk çizgisinin üçte birinden az olmaması gerektiği genellikle kabul edilmektedir (Vermehren, 2003: 51-52).

Bazı ülkeler, kız çocuklarının okula kayıt ve devam oranları erkeklerden daha düşük olduğu için pozitif bir ayrımcılık yaparak, kız çocuklarına daha yüksek nakit desteği sağlamaktadır. Program kapsamındaki ödemeler, genellikle evin annesine banka, posta veya diğer iletim yollarıyla ülkedeki enflasyonist duruma göre ayda bir, üç ayda bir veya ayda iki defa düzenli olarak yapılmaktadır

(Handayani ve Burkley, 2009: XXVII). Ödemelerin bankacılık sistemi veya posta hizmetleri kullanılarak yapılması hem sistemin kendiliğinden yürümesi hem de gerçekçi kayıtların tutulması açısından fayda sağlamaktadır. Daha düşük gelir grubuna dahil bazı ülkelere daha farklı ödeme yöntemleri kullanılmaktadır. Örneğin Bangladeş'teki İlköğretim Burs Ödemesi Programı, bankalardan en az 5 km uzakta bulunan okullara ödemeleri mobil bankalar aracılığıyla ulaştırmaktadır (Grosh vd. 2008: 317). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ödemelerin zamanında yapılması, yani güvenilir olmasıdır. Oluşabilecek bir gecikme, programın şartlar yerine getirildiği anda ödeme yapılması şeklindeki amacını zedeleyebilmektedir.

3. ŞNT PROGRAMLARININ TEMEL AMAÇLARI

ŞNT programları, daha önce de belirtildiği gibi yoksulluk sorunuyla asıl olarak uzun vadede mücadele etme amacıyla tasarlanmışlardır. Ancak bu, ŞNT programlarının tek amacı değildir. Bu ana amacın dışında, başka amaçları da vardır ve bunların bir kısmı kısa vadede ulaşılabilecek amaçlardır.

3.1. Kısa Dönemdeki Amaçları

ŞNT programları kısa dönemde yoksul kesimin gelir düzeyini yükselterek, ani bir tüketim ve yeterli beslenme etkisi oluşturmayı ve temel tüketim harcamalarını arttırmayı amaçlamaktadır. Yeterli ve dengeli beslenme hem bireysel hem de toplumsal refah açısından son derece önemlidir. Çünkü okul öncesi ve çocukluk dönemlerindeki yoksulluk ve yetersiz beslenme halleri sonucunda meydana gelen büyüme eksiklikleri, ileriki çocukluk ve gençlik dönemlerinde ancak belli bir düzeye kadar telafi edilebilmektedir. Dolayısıyla, bu olumsuz durum karşısında kümülatif etkiler meydana gelerek, uzun dönemde tüm toplum açısından ciddi refah kayıpları ortaya çıkabilmektedir (Hoddinott ve Bassett, 2009: 6). Bu sorunu ortadan kaldırmanın yolu, toplumların genellikle en marjinalleşmiş grupları olan yoksul hanelerin refah seviyelerini geliştirmekten geçmektedir.

Yoksul hanelerin satın alma güçlerini belli düzeyde de olsa yükselten ŞNT programlarının bu temel hedefi gerçekleştirmede kilit bir role sahip oldukları kesindir. Çünkü ŞNT programları, tüketim yoksulluğunu azaltmak ve çocukların beşeri sermaye düzeylerine yatırımlar yapmak suretiyle uzun dönemde yoksulluğu azaltıp, refah düzeyini arttırmak üzere tasarlanmışlardır. Beslenme destekleri ve müdahaleleri yoluyla, başta çocukların bilişsel, fiziksel ve ekonomik potansiyelleri olmak üzere, uzun dönemde refah artışını desteklemeye çalışmaktadırlar (Bassett, 2008: 15).

Aslında ŞNT programlarıyla beslenme kalitesinin ve miktarının artışı arasında doğal bir ilişki kendiliğinden oluşmaktadır. Bunun nedeni, ŞNT programlarının yetersiz beslenme riskine en fazla maruz kalan yoksul çocuklu aileleri hedeflemesidir. Aynı zamanda, ŞNT programlarının sağladığı ve beslenmenin de dahil olduğu bütüncül beşeri sermaye yatırım olanaklarından en fazla çocuklar yararlanmaktadır. Sağlık ve beslenme transferleri genellikle, yetersiz beslenmenin en olumsuz etkilerinin görüldüğü ilk 2 yaş kapsayacak biçimde 5 yaşın altındaki çocukları kapsamaktadır (Bassett, 2008: 15).

Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul haneler, gelir kaybı yaratan veya beklenmedik yeni masraflar doğuran hastalık, sakatlanma, ölüm, doğal afetler gibi şoklara karşı genellikle yeterli güvenceye sahip değildir. Bu nedenle bu tür şoklar karşısında, çoğu zaman kendileri çözüm üretmek zorunda kalmaktadır. Bu çözüm yöntemleri arasında zaten sınırlı olan nakit tasarrufların tüketilmesi,

kredi çekilmesi, tanıdıklardan borç alınması gibi önlemler en başta sayılabilir. Ancak asıl sorun, çocukların da kimi zaman risklerle başa çıkma stratejilerinin bir parçası olarak görülmesi ve okuldan alınıp, aile gelirene bir şekilde katkı sağlamaya mecbur bırakılmasıdır. Bu bağlamda çocuklar ya doğrudan bir işe girip çalışmakta ya da işe giren bir yetişkinin boşluğunu doldurmak üzere küçük kardeşlerin veya yaşlıların bakımı, ev işlerinin yerine getirilmesi gibi hane içi yükümlülükleri üstlenmektedir (de Janvry vd. 200: 1). Buradaki asıl sorun, sadece başlangıçta şok atlatılana kadar okuldan alınan çocukların okula geri dönüşlerinin her zaman kesin olmamasıdır. Bu durumda, aslında geçici olan şoklar, çocukların hayatlarında kalıcı etkiler yaratmaktadır.

Nitekim yoksul hanelerin şoklarla başa çıkmak için çocuk işgücüne başvurmasının, beşeri sermaye stoku ve yoksulluk açısından çocuklara gelecekte yükleyeceği maliyet son derece yüksek olmaktadır. Bu nedenle, çocuk işgücü sorunuyla sadece yasaklamalar getirmek suretiyle mücadele etmek, sürekli bir çözüm sağlamaktan uzaktır. Çünkü sorun, asıl olarak ailenin yoksul olmasından ve etkili bir sosyal koruma desteğinden faydalanamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla asıl yapılması gereken, yoksul hanelerin çocuklarını risklerle başa çıkma mekanizması olarak kullanma ihtiyacını azaltacak kamu müdahalelerinin güçlendirilmesidir (Ospina, 2012: 2).

Yoksul ailelerin gelire en fazla ihtiyaç duydukları şok ve kriz anlarında, düşük düzeyli de olsa, garantili ve düzenli bir gelir sunan ŞNT programları, yoksul ailelerin çocuklarını risklerle başa çıkma tedbiri olarak görerek, okuldan almalarının önüne geçmeye katkı sağlamaktadır.

Bu olumlu etkilerine karşın, çocuk işgücü sorunuyla mücadele sadece ŞNT programları yoluyla yapılmamalıdır. Çünkü çocuk işgücü oranını azaltmak, genellikle ŞNT programlarının tek ve en temel amacı olmamaktadır; daha çok, ortaya çıkan bir pozitif dışsallıktır. Nitekim çocuk işgücü sorunu çok boyutlu bir meseledir ve bu meseleyle mücadele çok daha kapsamlı ekonomik ve sosyal tedbirler gerektirmektedir. Örneğin, çocukların çalıştırılması kültürel ve toplumsal olarak yerleşmiş ve artık normalleşmiş bir gelenek olabilir. Dolayısıyla ŞNT programları çocuk işgücü sorunuyla mücadele tedbirlerinin ancak bir ayağıdır; toplumda yerleşmiş bulunan davranış ve tutum kalıplarını düzelterek bazı tamamlayıcı eylemlerle desteklenmesi şarttır (International Labour Organization, 2008: 17-18).

3.2. ŞNT Programlarının Uzun Dönemdeki Amacı; Yoksulluk Kısır Döngüsünü Kırma

Yoksulluk düzeyinde kayda değer gerilemeler sağlanarak içermeci ve kapsayıcı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedefi, yükselen piyasaların ve birçok gelişmekte olan ülkenin en temel hedefidir. Bu hedefi gerçekleştirmenin olmazsa olmaz şartlarından biri, etkili bir sosyoekonomik güvence ağı kurup uygulamaktır. Güvence ağları, doğrudan doğruya korunmasız ve ihtiyaç sahibi olanların refah düzeylerine yönelik olduğu için, sosyal kalkınma için son derece önemli bir şarttır. Bu nedenle, mutlak yoksulluk ve yetersiz beşeri sermaye sorunlarını çözmeye yönelik ŞNT programları, bugüne kadar uygulanan en etkili güvence ağları arasında sayılmaktadır (Son, 2008: 1).

ŞNT programları ile uzun dönemde ulaşılmak istenen amaç, beşeri sermaye gelişimine destek olarak, nesiller boyu aktarılan yoksulluk kısır döngüsünü kırmaktır. Aslında ŞNT programları, yoksulların beşeri sermayelerine yeterli yatırım yapmalarına engel olan nedenler arasında sayılabilecek piyasa başarısızlıklarına bir çözüm olarak düşünülmüştür. Transferler bu genel çerçevede altından doğrudan talep tarafına müdahale etmek üzere tasarlanmıştır ve hizmetlerden faydalananlar, hizmetleri sağlayanlar ve

hükümetler arasındaki karşılıklı toplumsal sorumluluk ilişkilerini değiştirmeyi amaçlamaktadır (Johannsen vd., 2009: 139).

ŞNT programları geleneksel sosyal yardım politikalarından farklı olarak, sadece kısa dönemli tüketim ihtiyaçlarını karşılamamakta; bunun yanında beslenme, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi tamamlayıcı mekanizmalar yoluyla beşeri sermaye yatırımlarını destekleyerek, uzun dönemde yoksulluğu düşürme amacını da gütmektedir. Bu programlar aynı zamanda, klasik yeniden dağıtım konusu üzerine odaklanmanın yeterli olacağı düşüncesinin ötesine geçmekte ve aslında, genellikle sadece kayıtlı sektörde çalışıyor olmakla ilişkilendirilmiş geleneksel sosyal sigorta programlarının kapsayamadığı gerçek yoksullara ulaşma konusunda başarılı olmaktadır (Briere ve Rawlings, 2006: 9).

Buradan hareketle, ŞNT programlarının uzun dönemdeki temel iki amacının yoksulluğu kalıcı biçimde düşürmek ve sosyal içerme düzeyini arttırmak olduğu belirtilebilir. ŞNT programları özellikle sağlık ve eğitim başta olmak üzere, mevcut sosyal hizmetlere yönelik talep yanlı bir teşvikin gerekli olduğu hallerde başarılı olmaktadır. Sosyal içerme açısından ise ŞNT programlarına, öteden beri kamu sosyal hizmet programlarından yararlanamamış olan yoksul ve güvencesiz kesimlerin bu dışlanmışlığına bir son vermek amacıyla başvurulmaktadır.

4. “ŞARTLI” YARDIMIN İNSAN HAKLARI AÇISINDAN ANLAMI

ŞNT programlarına yönelik eleştiriler en fazla nakit desteğinin şartlı olarak sunulması kuralı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda, bir sosyal koruma yardımı öncesinde herhangi bir şart koşmanın, bireylerin davranışları üzerinde bir sınırlama yaratacağı ve yoksul bireylerin kendileri ve aileleri için en faydalı davranışın ne olacağını kendi başlarına kestiremeyeceklerinin peşinen kabulü anlamına geldiği ileri sürülmektedir.

Hatta bu konuda ŞNT programlarına “kötü niyetli bir paternalizm örneği” yakıştırmaları da yapılmaktadır (Samson vd., 2006: 12). Çünkü yoksullara kendileri ve aileleri için neyin en iyi olduğunu bilme konusunda hiç güvenilmemekte ve onlar adına kararlar verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ŞNT programları özgürlükleri kısıtlamakta ve yoksul ailelerinin refahını yükseltmek için en uygun kararları alma özgürlüğünden mahrum bırakmaktadır (Künnemann ve Leonhard, 2008: 16). Daha açık bir ifadeyle, şartların dayatılması ailelerin otonomisini zedelemekte ve yoksulların kendi yaşamlarını ve refahlarını geliştirmek için rasyonel seçimler yapamayacaklarını varsaymaktadır.

Bu tartışmayı daha da ileri bir noktaya taşıyacak biçimde, ihtiyaç halindeki bireylere yardım sunmadan önce belli şartlar ileri sürmenin insan hakları açısından nasıl yorumlanacağı konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bazı kesimler bunun insan haklarının doğasına tamamen aykırı olduğunu, hatta insan haklarının tam kullanılmasını engellediğini ileri sürerken, başka bir kesim ise bu ön şartların hakların kullanımını tamamladığını ve kolaylaştırdığını savunmaktadır (International Labour Office, 2010: 40).

İlk görüşe göre, insan hakları koşulsuzdur ve bireyin temel insan hakkının inkar edilmesi hiçbir şart altında kabul edilemez. Sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim haklarına da bu pencereden bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla, yardım öncesinde belli şartlar belirlenmesi ve insanların bunlara uymaya zorlanması doğrudan doğruya insan haklarının çiğnenmesi anlamına gelmektedir (Künnemann ve

Leonhard, 2008: 22). Nitekim ŞNT programları bir taraftan insanların saygın bir yaşam standardına kavuşmaları için tasarlanmışken, diğer taraftan da sistemdeki şartlılık unsuru şartların yerine getirilememesi halinde söz konusu saygın yaşam sürme hakkının kaybedilmesine yol açmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, önce saygın bir yaşam sürmenin asgari standartları belirlenip, ardından da bu asgari standartlara ancak belli şartlar yerine getirildikten sonra ulaşılabileceği şeklinde çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla konuya “hak” penceresinden bakanlar bunu kabul edilemez bulmaktadır (Bloom vd., 2009: 205). Çünkü en temel insan haklarının kullanımında herhangi bir ön şartın ileri sürülmesi düşünülemez.

Ayrıca, şartların yerine getirilmesi sorumluluğu sadece bireye ait olduğu için, sonuç itibarıyla ortaya “hak eden” ve “hak etmeyen” yoksullar şeklinde bir ayırım da çıkmaktadır. Şartlılık meselesi aslında, ŞNT programlarının siyasi ve sosyal meşruiyetini kolaylaştırmayı amaçlamış olsa da insan hakları açısından ciddi bir çelişki ve ihlal olduğu kesindir. Çünkü haklar öz itibarıyla evrensel ve kullandırılmaları sözde bir “hak edilmişliğe” dayandırılmaz (International Labour Office, 2010: 40).

ŞNT programlarının insan haklarına kesin olarak aykırı olduğunu iddia eden görüşlerin bir diğer gerekçesi, sistemin işleyişinden kaynaklanan “kapsam zafiyetine” vurgu yapmaktadır. Buna göre, bu sistem ne kadar sorunsuz işlese işlesin, tanım gereği mutlaka kapsam dışında kalan kitleler ve haneler olacaktır. Çünkü yoksul olup çocuksuz olan veya çocuğu olsa bile, okula gitmesine engel olacak bir özrü bulunan ve hatta örneğin LGBT bireyler gibi geleneksel aile şablonuna uymayan, ancak kesin olarak yoksul olan haneler sistemin işleyiş mantığına aykırı olduğundan, kapsama giremeyecektir. Bu gibi nedenlerle, daha en başından toplumun belli kesimlerini kapsama alamayacağı belli olan bir sistemin insan hakları bakımından ciddi eksikleri olduğu ileri sürülmektedir.

Ne var ki, karşıt görüş şartlılık konusunu tam da insan hakları perspektifinden bakarak savunmaktadır. Buna göre, kullanılmadıktan sonra bir hakkın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla, şartlar aslında bir haklar bütünü oluşturan ve hakların kullanılmasını kolaylaştıran bir araç olarak görülmektedir. Bu da prensipte evrensel olmalarına karşın, uygulamada yoksulların büyük kısmı tarafından kullanılmayan hakların kullanılmasının önünü açmaktadır (International Labour Office, 2010: 40). Daha yalın bir ifadeyle, ŞNT programları hakların yasal temelleriyle, uygulamadaki kullanılabilirlikleri arasında köprü vazifesi görmektedir.

ŞNT programlarının, en temel insan hakları arasında kabul edilen sağlık ve eğitim haklarının kullanımının artırılmasına dolaylı bir katkı sağlayabileceği de ileri sürülmektedir. Buna göre, eğitim ve sağlık kuruluşlarına uzak yerleşim yerlerine yeni hastane ve okul binaları yapılabileceği gibi, eski ve işlevsiz olan binaların da yenilenmesi, kapasitelerinin artırılması süreci hızlanacaktır. Çünkü eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmayı asli şart olarak belirleyen bir programın verimli bir şekilde uygulanabilmesi için, insanların bu kurumlara erişimde kendilerinden kaynaklanan bir sorunla karşılaşmamaları gerekmektedir.

Aslında ŞNT programlarının insan haklarına aykırılık teşkil etmediğini savunan görüş, sonuç odaklı bir görüştür. Bu görüşe göre, insanların eğitim ve sağlık gibi temel insan hakları arasında sayılan hizmetlerden yararlanmaları sağlandıktan sonra, bunun nasıl gerçekleştiğinin bir önemi yoktur. Çünkü önemli olan insanların bu tarz temel hizmetlere erişimlerinin sağlanabilmesidir. Dolayısıyla ŞNT

programlarındaki eğitim ve sağlık şartları aslında ifade edilenin aksine birer “şart” değil, temel insan haklarının kullanımını sağlamak için tasarlanmış birer “teşvik”tir. Nihai hedefi bu şekilde olumlu olan bir sosyal koruma programının insan haklarına aykırılığını ileri sürmek, doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

5. SONUÇ

ŞNT programları yoluyla yoksullukla mücadele, kısa sayılabilecek bir sürede birçok ülkeye yayılmıştır. Bu programların temelinde, yoksulluk sorununun esas olarak düşük beşeri sermaye stokundan kaynaklandığı fikri yatmaktadır. Dolayısıyla, aslında ŞNT programları yoksulluk sorununa anlık ve kısa vadeli müdahale eden “pasif” politikalar yerine, uzun vadeli, ancak kalıcı çözümler ürettiği iddia edilen “aktif” politikaların uygulanması çabasının bir ürünüdür.

ŞNT programlarının en tartışmalı kısmı, nakit desteği öncesinde belli şartlar öne sürmenin insan hakları açısından uygun olup olmadığıdır. Bu kapsamda, sosyoekonomik korunma hakkı evrensel bir insan hakkıdır ve hiçbir ön şarta tabi olmaksızın, doğrudan doğruya devlet tarafından sağlanmalıdır. Çünkü eğer bir hakka sahip olmak herhangi bir şarta bağlanıyorsa, bu şart yerine getirilmediği sürece söz konusu hakka sahip olunamayacaktır. Dolayısıyla aslında ortada bireye kesin olarak tanımlanmış bir hak bulunmuyordur. Bu görüşün karşısında ise haktan önce bir koşul öne sürmenin, normalde kullanılmayan bir hakkın kullanılmasını teşvik ettiği iddiası bulunmaktadır. Üstelik ŞNT örneğinde de görüldüğü üzere söz konusu koşul, sadece bireyin değil, son tahlilde tüm toplumun faydasına olan eğitim ve sağlık temelli bir koşuldur. Ayrıca, kullanılmadıktan sonra bir hakkın varlığından söz etmek de bir anlam ifade etmemektedir.

İnsan hakları açısından yapılan tartışmanın ötesinde, nakit desteği öncesinde sağlık ve eğitim gibi şartlar öne sürmek, bir sosyal koruma programının her zaman yüksek kapsama ulaşmasını da tek başına garanti etmemektedir. Çünkü bazı ülkelerde hizmetlere erişimin önünde görünen veya görünmeyen bazı sosyal, ekonomik, kültürel, geleneksel, hatta coğrafi engeller vardır. Nitekim sağlık ve eğitim hizmetlerine girişin bu şekilde son derece sınırlı olduğu durumlarda, en muhtaç konumdaki yoksul kesimler sistemin dışında kalma tehlikesiyle karşılaşabilmektedir. Bu da programın başarısını olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla eğitim ve sağlığa ilişkin şartlar saptamadan önce, bu temel hizmetlerden faydalanmanın önündeki engellerin ortadan kaldırıldığından emin olunması gerekmektedir.

Doğrudan doğruya sistemin işleyişine yönelik bu eleştirilerin yanı sıra, ŞNT programlarının idaresinin kolay olmadığı da ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda, başarılı bir ŞNT programından bahsedebilmek için, merkezi ve yerel aktörler arasında karmaşık bir ortaklığın kurulması, sistemden faydalananların kaydedildiği sürekli güncellenen bir veri tabanının oluşturulması ve çok sayıda kamu kurumunun sisteme dahil edilmesi gerekmektedir. Bunlar gerçekleştirilse bile, şartların yerine getirilip getirilmediğinin kontrol edilmesi kolay değildir. Çünkü hem zaman alıcıdır hem de oldukça masraflıdır.

Kurumsal bir altyapının ve başarılı bir koordinasyonun kurulması aynı zamanda programın başarılı bir hedefleme mekanizmasına sahip olması için de gerekli bir koşuldur. Ancak şu ana kadar uygulanan ŞNT programlarının çoğunun hedefleme mekanizmalarının hem uzun dönem refah göstergelerine dayandığı hem de ani ve geçici tüketim düşmelerini dikkate almadığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu programların, örneğin ekonomik şokların ardından meydana gelen geçici ve ani yoksulluk

hallerine karşı kullanılması mümkün değildir. Çünkü ŞNT programları asıl olarak yapısal yoksulluk sorununa karşı etkilidir ve temel hedefi de yoksulluğun nesiller arası aktarımına son vermektir. Dolayısıyla, tanım gereği geçiş dönemi yoksulluğundan çok, mutlak ya da kronik yoksulluk durumlarını çözmeye başarılıdır.

Ancak buradan hareketle, mutlak yoksul durumundaki tüm nüfusun kapsama dahil edildiği gibi bir sonuç da çıkarılmamalıdır. Çünkü ŞNT programları öz itibarıyla, sadece okul çağında çocukları bulunan yoksul aileleri hedeflemekte ve çocuksuz yoksul aileler otomatik olarak kapsam dışı kalmaktadır. Ayrıca, çocuksuz yoksul ailelerin yanı sıra yaşlılar, özürlüler, program kapsamına giremeyecek kadar büyük yaşta çocuklu yoksul aileler, hatta örneğin LGBT çiftleri gibi geleneksel aile tanımına uymayan yoksullar da mecburen sistemin dışında kalmaktadır. ŞNT programlarının başka sosyal koruma programlarıyla tamamlanması gerekliliği asıl olarak bu eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ŞNT programları daha geniş ve çok bileşenli bir yoksullukla mücadele paketinin alt bileşenlerinden biri olmalı ve mutlaka başka programlarla bir arada uygulanmalıdır.

ŞNT programlarına yöneltilmiş belki de en tutarlı eleştirilerden biri, bunların eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin kullanımını oransal veya sayısal olarak arttırabileceği; ancak hizmet kalitesi düşük olduğu sürece bunun bir gelişme anlamına gelmeyeceğidir. Daha açık bir ifadeyle, çocukların eğitimi ve sağlığı sadece yararlandıkları hizmetlerin kalitesi yüksek olduğunda gelişebilir. ŞNT programları da genellikle sadece hizmet kullanım oranına bakmaktadır ve kaliteye yeterince dikkat etmemektedir. Programları savunanların en azından yerel düzeyde hizmet kullanım oranlarının yükselmesinin yerel otoriteler ve kuruluşlar üzerinde daha iyi hizmet verme baskısı yaratacağını ileri sürmelerine rağmen, eleştiriler ŞNT programlarının yetersiz kamu sağlık ve eğitim hizmetlerini reforma tabi tutmaya ilişkin ilgiyi ortadan kaldıracabileceği noktasında yoğunlaşmaktadır.

Öte yandan, ŞNT programlarının asıl hedeflediği kesimler olan en yoksul ve en muhtaç durumda olanlara belli durumlarda büyük zararlar verebileceği de ileri sürülebilir. Örneğin, hasat zamanı veya hane reisinin ani bir gelir şoku yaşadığı bir anda, yani çocuk işgücüne en fazla ihtiyaç duyulduğunda, aileler çocukların çalışmak yerine okula devam etmelerini şart koşan bir programı terk etmek zorunda kalabilir. Bu da onların ister istemez sosyal koruma kapsamı dışına çıkmalarına yol açabilir. Benzer biçimde, ŞNT programları aileyi ihtiyaçlarıyla aslında örtüşmeyen bir davranışta bulunmaya zorlayabilir. Örneğin, eğer alınan eğitimin kalitesi düşükse, çocuğun kendi aile işinde çalışması daha değerli ve faydalı olabilir.

Sonuç olarak, ŞNT programlarının mutlaka dikkate alınması gereken belli eksiklikleri bulunmaktadır. Ancak yine de yoksullukla mücadele alanına yeni bir dinamizm getirdiği ve özellikle de yapısal yoksulluk sorunuyla mücadelede ümit verici olduğu kesindir. Bu nedenle, bir ülkede ŞNT programı uygularken, söz konusu eksiklikler dikkatlice hesaplanmalı ve bunları kapatacak başka programlarla da desteklenerek etkili bir işbölümü dahilinde uygulanmalıdır. ŞNT programları ancak bu sayede kendilerinden beklenen olumlu etkileri gerçekleştirebilecektir.

KAYNAKLAR

- Bassett, Lucy (2008), "Can Conditional Cash Transfer Programs Play a Greater Role in Reducing Child Undernutrition?", *World Bank*, SP Discussion Paper, No:0835.
- Bloom, David. E., Mahal, Ajay, Rosenberg, Larry ve Sevilla, Jaypee (2009), "Social Protection and Conditional Cash Transfers", (Ed) Wening Handayani ve Clifford Burkley, *Social Assistance and Conditional Cash Transfers-The Proceedings of the Regional Workshop*, Asian Development Bank.
- Castañeda, Tarsicio. (2009), "The Design and Implementation of Conditional Cash Transfer Programs: Issues and Lessons for the Future", (Ed) Wening Handayani ve Clifford Burkley, *Social Assistance and Conditional Cash Transfers-The Proceedings of the Regional Workshop*, Asian Development Bank.
- De Janvry, Alain, Finan, Frederico ve Sadoulet, Elisabeth (2004), "Can Conditional Cash Transfers Serve as Safety Nets to Keep Children at School and Out of the Labor Market?", Department of Agricultural and Resource Economics, *UCB*, UC Berkeley.
- De la Briere, Bénédicte ve Rawlings, Laura B. (2006), "Examining Conditional Cash Transfer Programmes: A Role for Increased Social Inclusion?", *ILO-Strategies and Tools against Social Exclusion and Poverty Programme*.
- Grosh, Margaret, Ninno, Carlo del., Tesliuc, Emil ve Ouerghi, Azedine (2008), *For Protection and Promotion- The Design and Implementation of Effective Safety Nets*, World Bank, Washington.
- Handayani, S. Wening ve Buckley, Clifford (2009), "Workshop Highlights and Executive Summary", (Ed), Wening Handayani ve Clifford Burkley, *Social Assistance and Conditional Cash Transfers-The Proceedings of the Regional Workshop*, Asian Development Bank.
- Hoddinott, John ve Bassett, Lucy (2009), "Conditional Cash Transfer Programs and Nutrition in Latin America: Assessement of Impacts and Strategies for Improvement", *United Nations Food and Agriculture Organization (FAO) - Hunger-Free Latin America and the Caribbean Initiative*, Şili.
- International Labour Organization (2008), "Child Labour and Conditional Cash Transfer Programmes in Latin America", *International Labour Office - Geneva*: ILO.
- International Labour Office (ILO)-Social Security Department (2010), *Extending Social Security to All: A Guide Through Challenges and Options*, Geneva.
- Johannsen, Julia, Tejerina, Luis ve Glassman, Amanda (2009), "Conditional Cash Transfers in Latin America: Problems and Opportunities", (Ed) Wening Handayani ve Clifford Burkley, *Social Assistance and Conditional Cash Transfers-The Proceedings of the Regional Workshop*, Asian Development Bank.
- Künnemann, Rolf ve Leonhard, Ralf (2008), *A Human Rights View of Social Cash Transfers for Achieving the Millennium Development Goals*, Brot für die Welt/Evangelischer Entwicklungsdienst(Publishers), Stuttgart/Bonn.
- Ospina, Monica (2012), "The Effects of Income Shocks on Child Labor and Conditional Cash Transfer Programs as an Insurance Mechanism for Schooling", http://www.nip-lac.org/uploads/CCT_child_labor_v.april7.pdf, (02/11/2016)

- Pantelic, Ana (2008), “Poverty Alleviation in Latin America and the Caribbean: A Comparative Analysis of Microfinance and Conditional Cash Transfer”, *Boston University*, Master’s Research Paper.
- Samson, Michael, Niekerk, Ingrid van ve Quene, Kenneth M. (2006), *Designing And Implementing Social Transfer Programmes*, Economic Policy Research Institute (EPRI) Press, Cape Town.
- Skoufias, Emmanuel (2009), “Conditional Cash Transfers Reducing Present and Future Poverty”, (Ed), Wening Handayani ve Clifford Burkley, *Social Assistance and Conditional Cash Transfers-The Proceedings of the Regional Workshop*, Asian Development Bank.
- Soares, F. Veras. (2009), “Conditional Cash Transfers: A Vaccine Against Poverty and Inequality?”, *International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC - IG)*, Brezilya
- Son, H. Hwa (2008), “Conditional Cash Transfer Programs: An Effective Tool for Poverty Alleviation?”, *Asian Development Bank*, ERD Policy Brief No.51.
- Tzannatos, Zafiris, Orazem, Peter F. ve Sedlacek, Guilherme (2009), “Policy Options to Eradicate Child Labor and Promote Education in Latin America”, (Ed) Peter F. Orazem, Guilherme Sedlacek ve Zafiris Tzannatos, *Child Labor and Education in Latin America-An Economic Perspective*, Palgrave Macmillan.
- Vermehren, Andrea (2003), “Conditional Cash Transfer Programs: An Effective Tool for Reaching the Poorest and Most Vulnerable”, (Ed) Ana-Maria Arriagada ve Robert Holzman, *Volatility, Risk, and Innovation: Social Protection in Latin America and Caribbean*, The World Bank.